

IRODALOM

KÖNYVEK

HÍDVÉGI JÁNOS: Hulló magyarság. Pytheas Kiadó, Budapest, 2011. 217 oldal. (Reprint: Athenaeum, 1938.)

Hídvégi János (1895–1969) a diploma megszerzése után Dél-Baranyában, Vajszlón kezdte orvosi tevékenységét, és nagyon hamar felfigyelt a térség, az Ormánság sajátos népesedési viszonyaira, az alacsony születésszámra, az „egykezésre”, az időskorúak megnövekedett arányára. A szinte morbid népesedési szokások okait kutatva kezdte el gyűjteni a vonatkozó adatokat, lejegyezve a családok történetét, házasságkötéseiket és gyermekvállalási magatartásukat.

Az egyke a XIX. század elején jelent meg a Dunántúlon, de az Ormánságon kívül más tájegységekben is felbukkant: Somogyban, a Bánságban, sőt Észak-Magyarországon is. Általánosan ismert oka a rendelkezésre álló földterület korlátozott volta és a családi földvagyon elaprózódásától való félelem volt, ám ez az objektív „korlát” – mint azt a szerző részletesen és nagyon érzékletesen bemutatja – messze ható következményekkel járt. Megfertőzte a lelket, egy önző, a paraszti társadalomban szokatlan, sajátosan hedonista életszemléletet alakított ki, amelynek természetes velejárója lett a magzatelhajtás, sőt a gyermekgyilkosság is.

Hídvégi János az „egykezés” elleni harcot erkölcsi ráhatás, közegészségügyi és gazdasági intézkedések révén kívánja felvenni. A társadalom erkölcsi megújulását elsősorban az egyházaktól, az iskoláktól, a tanítóktól, tanároktól – általában az emberek oktatásától várja.

A közegészség javulásától mindenekelőtt a halálozások csökkenését reméli Hídvégi. A gazdasági jellegű tennivalók kapcsán valójában egy komplex családpolitikai programot vázol fel. Családalapítási hitel bevezetését, az örökösödési illeték – a csökkenő gyermekszámmal összefüggő – progresszivitását javasolja, a gyermekesek kedvezményes földhöz juttatását, a családi adó bevezetését, amely alól mentesülnének a három- és többgyermekesek, a háromnál kevesebb gyermeket nevelők, illetve a gyermektelenek viszont progresszívan adóznának.

Az igen érdekes, gazdag információs anyagot tartalmazó kötet az ormánsági helyzet bemutatása mellett tudományos igényű kitekintést ad a népesedés általános kérdéseiről, a népesedési elméletekről, valamint a korábbi korok – a „primitív” népektől egészen a korai XX. század Európájáig – népesedési magatartásáról, népesedési szokásairól és születésszabályozási módszereiről.

Hídvégi János nagy ívű, kiváló stílusban megírt könyve számos új információval szolgál napjaink demográfusainak is, és kitűnő példa rá, hogy a népesedési kérdésekkel csak hozzá hasonló elkötelezettséggel lehet és szabad foglalkozni.

Pongrácz Tiborné

TAKÁCS JUDIT – KUHAR ROMAN (szerk.): *Doing families. Gay and lesbian family practices.* (Családok alakítása: a meleg és lesbikus családok mindennapjai.) Mirovni Institut, Ljubljana, 2011. 164 oldal.

A kötet fókuszában a meleg és a lesbikus családok állnak. A tanulmányok szerzői empirikus kutatások alapján mutatják be az azonos nemű szülők helyzetét, társadalmi elfogadottságukat öt európai országban – Dánia, Finnország, Franciaország, Németország, Olaszország, Spanyolország, Svédország –, illetve az Amerikai Egyesült Államokban. A kötet összesen hat tanulmányt és egy interjút tartalmaz, amelyet a szerkesztők Judith Staceyvel készítettek. A könyv mondanivalója mindjárt a szerkesztői előszóban megfogalmazódik: a meleg és a lesbikus párok gyermekvállalásának törvényes lehetősége a jog kiterjesztését jelenti, anélkül, hogy bárkitől is elvonná azokat. A mai családpszichológia előtt álló kihívás az, vajon elég bátrak-e napjaink társadalmi, hogy a család fogalmát egy új megközelítésből konstruálják meg.

Az első tanulmány szerzője, a spanyol José Ignacio Pichardo Galán azt vizsgálja, milyen változásokat idézett elő a család koncepciójában és a társadalmi nemi szerepekben az azonos neműek házasságának intézményesíthetősége. A demokratikus átalakulás sodrában ugyanis, amely a 1970-es években kezdődött meg Spanyolországban, számos olyan törvény született, amely a társas kapcsolatokat érintette: a válással kapcsolatos törvény (1981), az abortusztörvény (1985), az örökbefogadással kapcsolatos törvény (1987), majd – miután 1998 és 2005 között az egyes régiókban egymás után ismerték el az azonos neműek párkapcsolatát – 2005-ben az azonos nemű párok házassága is törvényessé vált az egész országban.

A tanulmány statisztikai adatok bemutatásán és egy kvalitatív kutatáson alapul, amelyet 2004 júniusa és 2005 augusztusa között végeztek, összesen 63 meleg és lesbikus párral. A kutatás legfontosabb tanulsága az volt, hogy az azonos neműek házasságának intézményesíthetősége fontos változásokat idézett elő a családkoncepció kapcsán; például a házasság a szexualitás reprodukciós funkcióján túl az öröm forrásaként is hangsúlyozottabban bekerült a köztudatba. Az új jogintézmény emellett a hagyományos nemi szerepekkel kapcsolatosan is változásokat indukált a társadalom tudatában: többek között a háztartási munkamegosztásban, ahol a nemi szerepek kiegyenlítődése figyelhető meg. A változásokon kívül azonban nagyon sok olyan tényező is létezik, amelyek érintetlenül maradtak: például az egy fedél alatt élés továbbra is központi eleme a család fogalmának. Az egymással való kölcsönös törődés a másik ilyen dimenzió, amely szorosan kötődik a családfogalomhoz. A tanulmány érdemei közé tartozik, hogy kiegyensúlyozottan mutatja be az új jogintézmény hatását – nemcsak az általa előidézett változásokat elemzi, hanem azokra a mechanizmusokra is rámutat, amelyek változatlanul tovább élnek.

A következő tanulmányban Elke Jansen a németországi meleg és lesbikus családok helyzetét vizsgálja. Németországban az azonos neműek nem házasodhatnak, létezik azonban az azonos nemű párok bejegyzett – regisztrált – élettársi kapcsolatának intézménye. Ez a házasságnál jóval kevesebb jogot biztosít az életközösségben élő pároknak: Németországban kizárólag a házasság intézményéhez kötődnek az olyan, a mindennapi életet lényegesen befolyásoló tényezők, intézmények, mint a jövedelemadóztatás, a gyermekláthatás vagy az örökbefogadás. A tanulmány központjában egy empirikus felvétel ismertetése áll, amelyet 2005-ben az egész országra kiterjedően végeztek annak felderítésére, hogy vajon az azonos nemű szülőkkel felnövő gyermekek szenvednek-e bármi-

lyen téren is hátrányt a heteroszexuális párok vagy az egyedülálló szülők által nevelt gyerekekhez képest. Itt érdemes megjegyezni, hogy a Németországban a megbízó Igazságügyi Minisztérium (**Bundesministerium der Justiz**) után csak BMJ-kutatásnak nevezett vizsgálatot két bajor állami kutatóintézet végezte: a Bambergi Egyetem Családszociológiai Intézete, az IFB, valamint a korai gyermekkor kutatására specializálódott müncheni IFPI, mely kutatóhelyeket a szerző szerint célzottan úgy választottak ki, hogy semmiképpen ne lehessen valamiféle melegbarát elfogultságot feltételezni róluk.

A BMJ-kutatásban összesen 1059 azonos nemű párkapcsolatban élő szülővel készítették interjút, akiknek a többsége regisztrált élettársi kapcsolatot kötött. A szülőknél kívül 95 tíz és tizenhét év közötti gyermeket is megkérdeztek. Mind a szülőkkel, mind a gyermekekkel végzett vizsgálat azt mutatta ki, hogy a leszbikus vagy meleg szülőkkel nevelkedő gyermekek és heteroszexuális szülőkkel felnövő társaik között nincsenek jelentős különbségek. A kutatásnak gyakorlati haszna is lett: 2005-ben ezeknek az eredményeknek a hatására tették lehetővé, hogy meleg és leszbikusok örökbe fogadják a partnerük gyermekét. Ez a jogi lehetőség egy újabb fontos lépésnek tekinthető afelé, hogy a szülőség meghatározása a szülői gondoskodás alapján, és ne elsősorban biológiai alapon konceptualizálódjék. Azok a további törekvések azonban, amelyek az azonos nemű párok közös örökbefogadását célozták, 2009-ben megrekedtek: a választások után ugyanis konzervatív többségű koalíció alakított kormányt. Bár a 2005-ös törvény számos gyakorlati problémát megoldatlanul hagyott – például a nem biológiai anyának, illetve apának hosszadalmas tortúrán kell keresztülmennie ahhoz, hogy hivatalosan is elismerjék őket szülőként –, elvitathatatlan, hogy ez tette először lehetővé, hogy az egyikük gyermekével együtt élő két anya vagy két apa törvényesen is felelősséget vállalhasson az általuk nevelt gyermekekért Németországban.

A harmadik tanulmányban Maria Carbin és szerzőtársai három észak-európai országban (Dániában, Finnországban és Svédországban) vizsgálják az azonos nemű párok szülővé válását a diskurzuselemzés módszerével. Az észak-európai országok köztudottan élenjárók abban a folyamatban, amely a család fogalmát kiterjeszti a melegekre és leszbikusokra is: 1989-ben Dániában vezették be először az azonos neműek regisztrált élettársi kapcsolatát. A dán dominó hatására Norvégiában (1993), Svédországban (1995), Izlandon (1996) és Finnországban (2001) is hasonló törvények születtek. Ugyanakkor a leszbikus párok – a regisztrált élettársi kapcsolat bevezetésének kezdetétől – több vizsgált országban sem vehettek részt mesterséges megtermékenyítési kezeléseken. A szerzők erre a kettősségre hívják fel a figyelmet: a leszbikus családokat – mint bejegyzett élettársi kapcsolatban élőket – elismerték ugyan, ám gyermekvállalásukat korlátozták. Joggal merül fel tehát a kérdés, hogyan lehetnek egyszerre megfelelő és nem megfelelő anyák a leszbikus nők? Később, 2005-től, illetve 2006-tól a mesterséges megtermékenyítés már a leszbikus párok számára is elérhető vált ezekben az országokban.

A szerzők által végzett vizsgálat rávilágít arra, hogy a termékenységi beavatkozásokhoz való hozzáférés elleni, illetve melletti érvek alapján három diskurzus azonosítható a három országban: a gyermek érdekét, az egyének jogait és az apa fontosságát hangsúlyozó diskurzusok. Svédországban a gyermek jóléte a leghangsúlyosabb tényező, s erre hivatkozva zárták ki korábban a leszbikusokat és az egyedülálló nőket a termékenységi kezelésekből. Amikor végül bizonyítottnak látták, hogy a gyermek jóléte az azonos nemű szülők esetében is biztosítva van, a leszbikus párok tagjai számára mégiscsak engedélyezték a kezeléseket, ám az egyedülálló nők továbbra is vannak rekesztve

a mesterséges megtermékenyítés lehetőségéből. Dániában az egyének jogait védik elsősorban, így a kezdetektől kiálltak azért, hogy mind a leszbikus, mind az egyedülálló nőknek ugyanolyan „megtermékenyülési joga” legyen, mint házasságban élő heteroszexuális társaiknak. Finnországban az apa fontosságának hangsúlyozása kap kiemelkedő szerepet: az apa fontosságát a mesterséges megtermékenyítés gyakorlatában úgy próbálják biztosítani, hogy a gyermek számára adott jogi lehetőség, hogy megismerje a donort, azaz a biológiai apját.

Guillaume Marche tanulmánya szintén diskurzuselemzésen alapul, amelyet az Egyesült Államokban végzett a céllal, hogy feltérképezze a meleg és a leszbikus párok helyzetét, s összevesse azt az európai helyzettel. A két kontinens között fontos különbség bontakozik ki: míg Európában könnyebb elérni az azonos neműek párkapcsolatának intézményesíttetését, és az örökbefogadás tekintetében mutatkozik nagyobb ellenállás, addig az USA-ban épp a fordítottja tapasztalható. A dolog hátterében az áll, hogy az Egyesült Államokban a házasság az állami szintű kompetenciák közé tartozik, az örökbefogadás szabályozásáról azonban helyi szinteken döntenek. Az örökbefogadást sokkal inkább gyermekjogi kérdésnek tekintik, ezért a gyerek szempontjából azt tartják a legjobbnak, ha több felnőtt vállal felelősséget érte. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a meleg és leszbikus szervezetek hibát követnek el, amikor a közéleti diskurzusokból tudatosan kihagyják a fiatalok szexualitásának kérdéskörét, hiszen stratégiaileg éppen azt kellene tudatosítani a többségi társadalomban, hogy a homoszexualitás nem választás kérdése, hanem adottság.

A következő tanulmány azt kísérli meg feltárni, hogy létezik-e az azonos nemű szülők stigmatizációja Olaszországban. A stigmatizációt a kisebbségi stressz jelenségével lehet leírni, konceptualizálni, amelyet társadalmi elutasítással, izolációval mérhetünk. A szerző, Daniela Danna 25 homoszexuális családdal készített interjút, többségükben leszbikus párokkal. Közülük hatot nevezhetünk „újrakonstruált családnak”, ahol a gyermek egy korábbi heteroszexuális kapcsolatból származott, s így életében a nem biológiai szülő harmadik szülőként jelent meg. A mintába kilenc „tervezett család” került, ahol a leszbikus párok tudatosan együtt vállaltak gyermeket. A tervezett családok általában fiatalabbak, többnyire urbánusabb környezetben élnek, mint az újrakonstruált családok, s körükben ritkábban fordul elő, hogy a külvilág előtt elhallgatják „homoszülőséget”. Az esetek többségében az a jellemző, hogy a meleg és leszbikus szülők tudatosan figyelnek rá, hogy nyíltak legyenek, mivel nem akarják, hogy a gyermekeiknek kettős életet kelljen élniük. Olaszországban legálisan még mindig nem ismerik el, hogy két nő vagy két férfi alkosson egy szülőpárt, holott az azonos nemű párok által nevelt gyermekek jóléte szempontjából épp erre lenne szükség. A diszkrimináció ugyanis nem a társas érintkezés szintjein jelenik meg, hanem intézményesített szinten, ahogy erre a kutatás eredményei is rávilágítanak. A mindennapi életben a két anya vagy két apa alkotta családokat ugyanúgy elfogadják, sőt tisztelik, mint másokat. A szerző szerint tehát az az érv, hogy az azonos nemű szülőknél felnövő gyermekek jobban szenvednének a stigmatizációtól, mint a társaik, csak egy mítosz.

A kötet utolsó tanulmányában Martine Gross már nem közvetlenül az azonos nemű párokra és gyermekeikre koncentrál, hanem a nagyszülőséget veszi górcső alá, amikor azt vizsgálja, milyen kapcsolatot építenek ki Franciaországban a nagyszülők leszbikus és meleg családokban nevelkedő unokáikkal. A kutatás két szakaszból állt: 2005-ben 336 meleg és leszbikus szülővel, illetve leendő szülővel töltettek ki egy kérdőívet. Majd 2007 szeptembere és 2008 júniusa között egy kvalitatív kutatásra is sor került, amely-

nek során 31 családdal készítették interjút, olyan kérdéseket is vizsgálva, miként fogadták a nagyszülők gyermekeik szexuális irányultságát, hogyan fogadták a PACS (azaz mind azonos, mind különböző nemű párok számára nyitott regisztrált partnerkapcsolat) megkötését, mit gondoltak gyermekeik szülőséggel kapcsolatos terveinek megvalósításáról, és miként élik meg a nagyszülőségüket. Az eredmények szerint saját gyermekeik homoszexualitásának elfogadása általában pozitívan befolyásolja a nagyszülők unokákhoz való viszonyát is. Mivel az interjúkra klasszikus közösségi minták keretein belül került sor, a válaszadók közé kevés olyan nagyszülő került, aki nem fogadta el a homoszexualitást mint életformát, s így természetesen az olyan nagyszülő is ritka volt, akinek semmilyen kapcsolata ne lett volna az unokával. Ugyanakkor az is kiderült, a leendő nagyszülők nem mindig fogadták pozitívan, amikor azonos nemű párkapcsolatban élő gyermekük bejelentette nekik gyermekvállalással kapcsolatos terveit. Egyrészt azért, mert ekkor és így végleg szertefoszlik a remény, hogy a homoszexualitás talán csak időszakos jelenség lányuk vagy fiúk életében. Másrészt a meleg és leszbikus párok szülővé válása rombolja a heteronormatív család reprezentációját. Mindazonáltal a leggyakoribb reakció az aggodalom volt, amiatt, hogy a gyermekeket hátrányos megkülönböztetések érhetik, és egyáltalán milyen lesz a gyermek helyzete a családban. Az azonos nemű párok esetében a nagyszülők helyzete azokéhoz hasonló – mutat rá a tanulmány –, akiknél örökbefogadás által történik a szülővé válás: a vér szerinti nagyszülők könnyebben tudnak azonosulni a szereppel, miközben a nem vér szerinti nagyszülők inkább a vér szerinti nagyszülők hiányában képesek szimbolikus szerepet játszani a család életében.

A kötetet a két szerkesztő, Takács Judit és Roman Kuhar Judith Staceyvel, az azonos nemű párok szülővé válásának amerikai szociológus szakértőjével készített interjúja zárja. Az interjú egyfajta összefoglalásnak is tekinthető, hiszen általános formában fogalmazza meg az azonos nemű párok által alkotott családok koncepcióját, azoknak a társadalmi elismertséggel összefüggő kérdéseknek és nehézségeknek az áttekintésével, amelyekkel e családoknak nap mint nap szembesülniük kell. Judith Stacey téves megközelítésnek tartja, ha az e témakörhöz kapcsolódó kutatások annak empirikus igazolását tűzik ki célul, hogy a heteroszexuális vagy az azonos nemű párok által alkotott családok bizonyulnak-e jobbnak a gyerek jólétének és jól-létének szempontjaiból – ennyi erővel azt is vizsgálhatnánk, mondja, hogy vajon a fehér szülők jobbak-e, mint a fekete szülők. Emiatt fordul elő, hogy a „szivárványcsaládokkal” szimpatizáló kutatók sokszor inkább csökkenteni próbálják a különféle családformák közötti különbséget, míg a másik oldalon éppen hogy felnagyítják azokat. Először is nem igaz, hogy nincsenek különbségek, de a különbség önmagában nem rossz. Másrészt viszont sokkal több az egyezőség, mint az eltérés. Persze különbségek is adódnak: az azonos nemű párok alkotta családban felnövő gyermekek például szignifikánsan toleránsabbnak mutatkoznak mindenféle különbözőséggel szemben, és sokkal könnyebbnek tűnt számukra mind hetero-, mind homoszexuális irányultságuk vállalása. Megfigyelhető az is, hogy a leszbikus párok sokkal kevésbé alkalmazzák testi fenytést a gyermeknevelés során, mint a heterók (feltételezhető, hogy az erőszakmentesség a meleg párok gyermeknevelésére is igaz, bár adathiány miatt ez empirikusan egyelőre kevésbé bizonyított). Mindez összefügg azzal, hogy a homoszexuális szülők egy erősen szelektív mintát alkotnak: náluk ugyanis nem fordulhat elő, hogy ne tudatosan váljanak szülővé, ami pedig a szülői viselkedésben és képességekben egyaránt előnyt jelenthet a számukra.

Stacey utal arra is, hogyan próbált korábbi tanulmányaiban reflektálni azokra a – nemcsak az Egyesült Államokban elterjedt – társadalmi-politikai vitákra, amelyek központi eleme, hogy egy gyermeknek jóléte és jól-léte szempontjából mind az anyára, mind az apára szüksége van. Kiderítette például, hogy ilyen jellegű empirikus kutatásokat tulajdonképpen még senki nem végzett: a homoszexuálisok örökbefogadását ellenzők általában olyan tudományos cikkekre hivatkoznak, amelyek fókuszában kétszülős és egyszülős családok összehasonlítása áll. Stacey és szerzőtársa egy 2010-es tanulmányában olyan családkutatások összehasonlító eredményeit közli, ahol két nő, illetve egy nő és egy férfi gyakorolták együttesen a szülőséget, valamint ahol egyedülálló nők, illetve egyedülálló férfiak neveltek gyermeket: a kutatási eredmények szerint nem a szülő neme, még csak nem is a szülők száma, hanem a szülőség minősége az, ami a gyermek jól-léte szempontjából leginkább számít. A kutatások azt is alátámasztották, hogy a gyermek szexuális irányultsága nem kapcsolódik a szülőkéhez – ami persze eddig is sejthető volt annak alapján, hogy a meleg és leszbikusok döntő többsége heteroszexuális szülők gyermeke.

A kötet sokszínű összehasonlító tanulmányokat tartalmaz a meleg és leszbikus családok életéről, az ezzel kapcsolatos értékekről és vélekedésekről, integrációjukról, valamint a társas kapcsolatok szerepéről. Az elemzések közös vonása, hogy empirikus kutatások alapján mutatják be azt, milyen nehézségekkel néznek szembe a meleg és leszbikus párok az azonos nemű szülőség intézményesíttetésének társadalmi megkonstruálása során. Mindezen túl nemzetközi távlatban szemlélteti az új típusú „szivárványcsaládok” kialakítását, és ezáltal segíthet bennünket abban, hogy jobban megértsük saját társadalmunk működését is.

Szalma Ivett

TARRÓSY ISTVÁN – GLIED VIKTOR – KESERŰ DÁVID (szerk.): *Új népvándorlás – Migráció a 21. században Afrika és Európa között.*¹ Publikon Kiadó, Pécs, 2011. 294 oldal. http://www.ittvagyunk.eu/application/essay/127_1.pdf

Az *Új népvándorlás* kötettel a szerkesztők olyan könyvet kívántak az olvasók kezébe adni, amelynek tanulmányai egyfelől a magyar társadalom érdeklődő tagjai számára mutatják be az Afrika és Európa közötti múlt- és jelenbeli migrációs és integrációs folyamatokat, másfelől a hazai tudományos életben is új új utakat nyithatnak a két földrész közötti népességmozgás tendenciáinak és sajátosságainak megismerésben és magyarázatában.

A címben szereplő kontinensek közötti népességmozgás egyelőre inkább jövőbeli kapcsolat; így tartja számon a migrációs irodalom is. Ázsia már több évtizede kiáramlási tér, Afrika a várható tömeges migráció tere. A cím *között* szava azt sejteti az olvasóval, hogy nem egyirányú mozgásról lesz szó. Erről majd talán egy későbbi kötetben szólnak a szerzők. A kötet szerzői (és szerkesztői is) olyan kutatók, szakértők, akik az afrikai–európai migráció, illetve az integráció számos vonatkozását behatóan ismerik,

¹Készült az Európai Integrációs Alap/Belügyminisztérium által finanszírozott EIA/2010/3.1.4.1. azonosító számú, „Feketén–fehéren – Itt vagyunk!” nevű projekt keretében.

és többnyire gazdag helyi tapasztalataik vannak. Mi több: írásaikból kiderül, milyen jó ismerői és valósággal „rabjai” az afrikai kontinens történetének és kultúrájának. Néhány tanulmány irodalmi szinten is élményt jelentő olvasnivaló. Lángh Júlia *Un Nègre á Paris* című írása egy elefántcsontparti író 1959-ben megjelent, párizsi élményeit megörökítő könyvéből indítja mondanivalóját: milyen más lett a világ az elmúlt ötven évben Afrikában és Európában is! Aki útnak indul, ezeket az eltéréseket a mindennapokban tapasztalja meg, és induláskor el sem tudja képzelni, mi vár rá az érkezés helyén.

Ismeretes, hogy az Afrikából érkező migrációs hullámok elsődleges állomása Európa. A folyamat váratlanságából a 2011. évben kaphattunk egy kisebb ízelítőt. A könyvben végigvonnul a migrációban rejlő kettősség, nevezetesen a beilleszkedés szociális nehézségei és a multikulturalizmus buktatói, valamint a drog, az ember- és fegyverkereskedelem, és a csempészet gondjai.

A Magyarországot érintő nemzetközi migrációs folyamatok közül ez idáig nem kaptak kellő figyelmet az Afrikával kapcsolatos témák, leszámítva a néhány éve indult magyar *Afrika Tanulmányok* című folyóiratot és az e periodika környezetében felbukkanó írásokat. Az elmúlt évben Magyarország érintettsége a korábbiakat – néhány ezer fő – meghaladó mértékű volt. Az Európai Unió tagjaként Magyarország kötelessége az európai irányelvek, direktívák, ajánlások betartása, ezek mentén alakíthatja ki nemzeti álláspontját, a migránsokkal kapcsolatos szabály- és eszközrendszerét, ám ezek egyre nagyobb mértékben az uniós szabályozás leképzései.

A tanulmánykötet három nagy fejezetre osztható. Az első fejezet fontos globális tekintést kínál, vázolja a migráció jelenségének századunkat (is) érintő általános jellemvonásait. A spanyol és portugál ajkú világot karrierdiplomataként is kiválóan ismerő Pólyi Csaba meghatározóan közgazdaságtudományi reflexióit követően Póczik Szilveszter – az Országos Kriminológiai Intézet tudományos főmunkatársa, a hazai migrációs szakirodalom egyik kitüntetetten fontos művének társszerzője – a nemzetközi migráció biztonságpolitikai és rendészeti aspektusait elemző tanulmányát olvashatjuk. Magyar nyelven e kötet lapjain találkozhatunk először az afrikai migrációs kutatások egyik nemzetközi híru szakértője, a Nemzetközi Migrációs Intézet tudományos főmunkatársa, oxfordi egyetemi oktató Hein de Haas elméleti keretrendszerével, amely a migráció és a fejlődés kapcsolatának összetettséget bontja ki. A fejezetet Dövényi Zoltán professzor, a hazai migrációs irodalom egyik meghatározó képviselője zárja, a nemzetközi migráció Magyarországot érintő területi kérdéseinek tárgyalásával.

A második fejezet nyitó tanulmányát két Afrika-kutató jegyzi, a történész Búr Gábor és a politológus Tarrósy István, akik az általuk képviselt tudományterületek interdiszciplináris együttélésének üdvözlendő példjaként az afrikai migráció történelmi, politikai háttéréről és jellemzőiről adnak áttekintést. Mindezeket egészíti ki Urbán Ferenc migrációs elemző egyéb afrikai sajátosságokat bemutató tanulmánya, amelyet a Keserű Dávid – Radics M. Péter szerzőpáros – a „Feketén-fehéren” projekt kutatói teamjének meghatározó tagjai – által írt, a mai Afrikát és migrációt érintő kutatások talán legkurrensebb témáit, a vándorlási útvonalak, valamint az urbanizáció és a vándorlás összefüggéseinek kérdésköreit vizsgáló anyag követ. Laufer Balázs százados, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem PhD-hallgatójának tanulmánya az „arab tavasz” indukálta észak-afrikai változásokról és a térségben átalakuló migrációról szól. A fejezet e ponton célzottan fordulatot vesz, és két tanulmány erejéig terepkutatásokra támaszkodva bepillantást ajánl a nyugat-európai városi közegben leledző „migráns-világ” magával ragadó dimenzióiba: először Szilasi Ildikó Hermina antropológus, Afrika-

kutató kalauzolja el az olvasót a brüsszeli Matonge migráns-negyedbe, majd az író Lángh Júlia fest elénk elbűvölően látomászerű, Párizshoz kötődő pillanatképeket afrikai bevándorló írók megjelent műveiből idézve. A fejezetet záró tanulmányt a kötet harmadik szerkesztője, a történész-politológus Glied Viktor (aki egyben a „Feketén-fehéren” projekt felelőse) jegyzi: írásában integratív módon vázolja az Afrikával foglalkozó magyarországi civil szervezetek hazai környezetét, történelmi fejlődésüket, vállalt feladataikat és lehetséges jövőjüket.

A tanulmányok harmadik, záró csoportja a központi téma európai dimenzióit veszi számba. Míg Mohay Ágoston, a nemzetközi jog szakértője a legális migráció jogi szabályozásait mutatja be az Európai Unióban áttekinthető, koherens módon, addig Koller Inez Zsófia filozófus-politológus az európai migráció második világháborút követő történetével foglalkozik. Tuka Ágnes EU-szakértő, történész és Erdei Nikolett politológus közös írása az Európai Unió napjainkbeli migrációs politikáját veszi górcső alá. Ezt követően Zámbo Péter rendőr ezredes, a Pécsi Határőr Igazgatóság munkatársa a FRONTEX elnevezésű EU-s határőrizeti rendszer létrejöttét és működési mechanizmusát vázolja. A fejezet utolsó előtti írása olyan esettanulmány, amely sokak szemében az egyik legélesebben kirajzolódó integrációs kérdést, az Európában élő muszlimok ügyét vizsgálja. Bodnár Előd politológus a németországi muszlimok helyzetéről ír a méltán széles körben ismertté vált Thilo Sarrazin-könyv tükrében, amely a multikulturalizmus problematikájára, annak Angela Merkel kancellár szerinti „megbukására” irányítja a figyelmet. A könyvet az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság nemrégiben elfogadott véleménye zárja, amely a legális európai migráció egyik fontos területének, a szezonálisan munkát vállaló bevándorlók jogi helyzete megfelelő szabályozásának ad nyomatékot. A hivatalos bizottsági véleményt annak egyik osztrák tagja, a véleményt előkészítő munkabizottság vezetője, Christa Schweng vezeti be, jelezve a szezonális munkavállalás nagyobb kitekintést igénylő kontextusát, melyben egyúttal ott találjuk az európai munkaerőpiac és versenyképesség megerősítésének széles körű közösségi igényét.

Rédei Mária

FOLYÓIRATCIKKEK

LIEFBROER, A. C. – BILLARI, F. C.: Bringing Norms Back in: a Theoretical and Empirical Discussion of Their Importance for Understanding Demographic Behaviour. (A normák visszaállítása: a normák fontosságának elméleti és empirikus megvitatása a demográfiai magatartás megértésének céljából.) *Population, Space and Place*, 2010/16. 287–305.

Nem kisebb feladatra vállalkoznak a szerzők, mint hogy összefoglalják azokat az elméleti megfontolásokat és kutatásokat, amelyek szerint a normáknak a legfejlettebb, az individualizációban „legelőrehaladtabb” országokban is van szerepe a demográfiai viselkedésben, továbbá hogy a hollandiai viszonyokat empirikusan elemezve statisztikai érveket is felsorakoztassanak az álláspont mellett. A jól megírt tanulmány szerkezete a bevett mintát követi: megfogalmazza a kutatási kérdést, áttekinti és értékeli a releváns szakirodalmat, végiggondolja, hogy az említett problémák mennyiben tesztelhetők

empirikusan, elvégzi az erre a célra végzett adatfelvétel elemzését, majd pedig összefoglalja a tanulságokat. A feladatot nagyban nehezíti, hogy a demográfiában ma azon elméleti megközelítések a legnépszerűbbek – így a második demográfiai átmenet elmélete –, amelyek a normák szerepének modern társadalombeli térvesztését feltételezik. Ezek szerint a modern társadalmakban a mindennapi ember magatartása egyre inkább a külső elvárásoktól mentes, egyéni választások határozzák meg. A népszerűség egyik következménye az, hogy a normák demográfiai viselkedésben betöltött szerepével kevés kutatás foglalkozik. Ezen kevesek közül a szerzők szempontrendszerében két tradíciónak van kitüntetett szerepe: a Neugarten, Hagestad és Settersen nevével jellemezhető irányzatnak, amely az „életkori” hatások és mérföldkövek modern társadalmon belüli aktív szerepét hangsúlyozza, illetve Heckhausen fejlődépszichológiai elméletének, amely szerint a modern társadalmakban az életpályához kapcsolódó normák internalizálódnak, a magatartások „belső iránytűjévé” lesznek, így a szankcionálás, amely a normák meglétének/betartatásának kulcsmechanizmusa, fölöslegessé válik.

Az elméleti elemzés során Liefbroer és Billari olyan fogalmakat kívánt kialakítani, amelyek lehetővé teszik a szigorú empirikus vizsgálódásokat is. Ennek jól megfelel a normák három szempont szerinti megragadása: megnevezik a) az adott cselekvés szűkességét (prescription), lehetőségét (permission) vagy tiltottságát (proscription); b) a normák relevanciáját (a társadalom egészét, vagy csupán egyes csoportjait jellemzik-e); c) mennyiben és milyen szankciókkal támogatottak.

Az empirikus elemzés céljára három norma-típust különböztetünk meg: i) életkori normát (például az elköltözés otthonról, a gyermekvállalás legkorábbi és legutolsó életkora); ii) mennyiségi normákat (például elvárások a gyermektelenséget, a gyermekszámot illetően, elvárások a válással kapcsolatban), végül iii) sorrendiségi és „kombinációs” normákat (például meg kell-e házasodni gyermekvállalás előtt stb.). A lehetséges szankciók a „pletykálkodástól”, „kibeszéléstől” a segítség megvonásáig, a kirekesztésig (kizárás) terjednek.

A szerzők empirikus elemzése egyértelműen igazolják, hogy a holland társadalomban léteznek az életkori normák: a kérdezetteknek világos képük van arról, hány éves kortól illik/elfogadott valakivel együtt élni, szülővé válni, otthonról elköltözni, hogy az emberek elítélik, ha valaki akkor válik el, amikor még kiskorú gyermeket nevel. Különbség mutatkozik azonban abban, hogy a normák mennyire örvendenek konszenzusnak. A szankciók vizsgálatakor kiderül, hogy a kérdezettek a normák megsértése esetén puha szankciókkal („kibeszélés”) való büntetést várnak. A társadalmi csoportok szerinti vizsgálat az előzetes elvárásoknak megfelelő eredménnyel jár: egyes normák (például az életkori normák) széles körben elterjedtek, az azokról való vélekedésben nincsenek társadalmi különbségek. Más normák (például sorrendiségi és mennyiségi normák) megítélésében ugyanakkor lényeges társadalmi különbségek tapasztalhatók: a kevésbé képzettek, a vallásosak, az idősebbek erőteljesebben érzékelik az elvárásokat, előírásokat. A nemi hovatartozást (gender) tekintve egyfajta „kettős standardról” beszélhetünk: egyrészt a férfiak inkább utasítják el a „normaszegő” viselkedést, másrészt a nőkre vonatkozó normák „előíróbbak”.

A szerzők elemzése arra a kérdésre, hogy a modern társadalombeli demográfiai viselkedésben van-e szerepe a normáknak, egyértelműen pozitív választ ad. A további kutatásoknak kell pontosítani a hatások kiterjedtségét, a nemzetközi összehasonlítások pedig választ adhatnak majd arra, hogy az eltérő intézményrendszerrel és kulturális

örökséggel rendelkező társadalmak vajon azonos mértékben és hasonló konszenzussal ítélik-e meg a (demográfiai viselkedést) szabályozó/befolyásoló normákat.

Spéder Zsolt

DEMOGRÁFIAI FOLYÓIRATSZEMLE

EUROPEAN JOURNAL OF POPULATION

az Európai Népesedési Társaság folyóirata

2011. No. 4.

- HOEM, J. M. – MUREŞAN, C.: An Extension of the Conventional TFR.
 JASILIONIS, D. – MESLÉ, F. – SHKOLNIKOV, V. M. – VALLIN, J.: Recent Life Expectancy Divergence in Baltic Countries.
 BEGALL, K. – MILLS, M.: The Impact of Subjective Work Control, Job Strain and Work–Family Conflict on Fertility Intentions: a European Comparison.
 QUARANTA, L.: Agency of Change: Fertility and Seasonal Migration in a Nineteenth Century Alpine Community.
 MUÑOZ-PÉREZ, F. – RECAÑO-VALVERDE, J.: A Century of Nuptiality in Spain, 1900–2007.

JOURNAL OF MARRIAGE AND FAMILY

az USA Családi Kapcsolatok Nemzeti Tanácsának folyóirata

2011. No. 5.

- McCLAIN, L. R.: Better Parents, More Stable Partners: Union Transitions among Cohabiting Parents.
 WAITE, E. B. – SHANAHAN, E. B. – CALKINS, S. D. – KEANE, S. P. – O'BRIEN, M.: Life Events, Sibling Warmth, and Youths' Adjustment.
 KNIGHT, G. P. – BERKEL, C. – UMAÑA-TAYLOR, A. J. – GONZALES, N. A. – ETTEKAL, I. – JACONIS, M. – BOYD, B. M.: The Familial Socialization of Culturally Related Values in Mexican American Families.
 NOMAGUCHI, K. M. – GIORDANO, P. C. – MANNING, W. D. – LONGMORE, M. A.: Adolescents' Gender Mistrust: Variations and Implications for the Quality of Romantic Relationships.
 LUKE, N. – GOLDBER, R. E. – MBERU, B. U. – ZULU, B. U.: Social Exchange and Sexual Behavior in Young Women's Premarital Relationships in Kenya.
 QIAN, Z. – LICHTER, D. T.: Changing Patterns of Interracial Marriage in a Multiracial Society.
 GOUGH, M. – KILLEWALD, A.: Unemployment in Families: The Case of Housework.
 KERR, D. C. R. – CAPALDI, D. M. – OWEN, L. D. – WIESNER, M. – PEARS, K. C.: Changes in At-Risk American Men's Crime and Substance Use Trajectories Following Fatherhood.

PERRY-JENKINS, M. – SMITH, J. Z. – GOLDBERG, A. E. – LOGAN, J.: Working-Class Jobs and New Parents' Mental Health.

GLAUBER, R. – GOZJOLKO, K. L.: Do Traditional Fathers Always Work More? Gender Ideology, Race, and Parenthood.

GLICK, J. E. – VAN HOOK, J.: Does a House Divided Stand? Kinship and the Continuity of Shared Living Arrangements.

POPULATION AND DEVELOPMENT REVIEW

az Amerikai Népesedési Tanács folyóirata

2011. No. 4.

SMIL, V.: Harvesting the Biosphere: The Human Impact.

PAMUK, E. R. – FUCHS, R. – LUTZ, W.: Comparing Relative Effects of Education and Economic Resources on Infant Mortality in Developing Countries.

MURPHY, R. – RAN TAO – XI LU: Son Preference in Rural China: Patrilineal Families and Socioeconomic Change.

REINBOLD, G. W.: Economic Inequality and Child Stunting in Bangladesh and Kenya: An Investigation of Six Hypotheses.

BLUE, L. – ESPENSHADE, T. J.: Population Momentum across the Demographic Transition.

Westoff, C. F. – Koffman, D. A.: The Association of Television and Radio with Reproductive Behavior.

Zagheni, E.: The Impact of the HIV/AIDS Epidemic on Kinship Resources for Orphans in Zimbabwe.

POPULATION RESEARCH AND POLICY REVIEW

a KLUWER Akadémiai Kiadó és a Déli Demográfiai Egyesület folyóirata

2011. No. 5.

MUÑOZ DE BUSTILLO, R. – ANTÓN, J.-I.: From Rags to Riches? Immigration and Poverty in Spain.

SALINAS, V.: Socioeconomic Differences According to Family Arrangements in Chile.

BAILEY, A. K.: Race, Place, and Veteran Status: Migration among Black and White Men, 1940–2000.

HUNTER, L. M. – REID-HRESKO, J. – DICKINSON, T. W.: Environmental Change, Risky Sexual Behavior, and the HIV/AIDS Pandemic: Linkages Through Livelihoods in Rural Haiti.

LI ZHANG: Farm Dependence and Population Change in China.

TAYMAN, J.: Assessing Uncertainty in Small Area Forecasts: State of the Practice and Implementation Strategy.

MORRISON, P. A. – JUDSON, D.: Integrating Census Data to Support a Motion for Change of Venue.

2011. No. 6.

- SHARMA, A.: Selective Out-Migration from Florida.
 GREENWOOD, M. J. – WARRINER, W. R.: Immigrants and the Spread of Tuberculosis in the United States: A Hidden Cost of Immigration.
 SINGH, A.: Inequality of Opportunity in Indian Children: The Case of Immunization and Nutrition.
 GORMAN, B. K. – PORTER, J. R.: Social Networks and Support, Gender, and Racial/Ethnic Disparities in Hypertension among Older Adults.

POPULATION STUDIES

A Londoni Közgazdasági Főiskola Népeségvizsgáló Bizottságának folyóirata

2011. No. 3.

- DAW, J. – GUO, G.: The Influence of Three Genes on whether Adolescents Use Contraception, USA 1994–2002.
 UNNATI RANI SAHA – ARTHUR VAN SOEST: Infant Death Clustering in Families: Magnitude, Causes, and the Influence of Better Health Services, Bangladesh 1982–2005
 MARTIN, L. G. – ZIMMER, Z. – BAAI-SHYUN HURNG: Trends in Late-Life Disability in Taiwan, 1989–2007: The Roles of Education, Environment, and Technology.
 NÍ BHROLCHÁIN, M. – BEAUJOUAN, É. – MURPHY, M.: Sources of Error in Reported Childlessness in a Continuous British Household Survey.
 ANDREEV, E. M. – JDANOV, D. – SHKOLNIKOV, V. M. – LEON, D. A.: Long-Term Trends in the Longevity of Scientific Elites: Evidence from the British and the Russian Academies of Science.
 BALBO, N. – MILLS, M.: The Effects of Social Capital and Social Pressure on the Intention to Have a Second or Third Child in France, Germany, and Bulgaria, 2004–05.
 CANNING, D.: The Causes and Consequences of Demographic Transition.

POPULATION TRENDS

az Egyesült Királyság Nemzeti Statisztikai Hivatalának folyóirata

2011. No. 145.

- FALKINGHAM, J.: Population Trends and the ESRC Centre for Population Change – Working in Partnership.
 DEMEY, D. – BERRINGTON, A. – EVANDROU, M. – FALKINGHAM, J.: The Changing Demography of Mid-life, from the 1980s to the 2000s.
 BEAUJOUAN, É. – NÍ BHROLCHÁIN, M.: Cohabitation and Marriage in Britain since the 1970s.
 VLACHANTONI, A. – SHAW, R. – WILLIS, R. – EVANDROU, M. – FALKINGHAM, J. – LUFF, R.: Measuring Unmet Need for Social Care amongst Older People.

- McCOLLUM, D. – FINDLAY, A.: Trends in A8 Migration to the UK during the Recession.
- WILSON, C. – WILLIAMSON, L.: Intergenerational Replacement and Migration in the Countries and Regions of the United Kingdom, 1971–2009.
- FLOWERDEW, R.: How Serious is the Modifiable Areal Unit Problem for Analysis of English Census Data?
- BEAUJOUAN, É. – BROWN, J. J. – NÍ BHRÓLCHÁIN, M.: Reweighting the General Household Survey 1979–2007.
- DENNETT, A. – STILLWELL, J.: A New Area Classification for Understanding Internal Migration in Britain.
- ROSS, H. – GASK, K. – BERRINGTON, A.: Civil Partnerships Five Years On.
- GOLDRING, S. – HENRETTY, N. – MILLS, J. – JOHNSON, K. – SMALLWOOD, S.: Mortality of the ‘Golden Generation’: What can the ONS Longitudinal Study Tell Us?
- TINSLEY, R.: How Have Administrative Sources Been Used to Adjust Population Estimates and Set Plausibility Ranges?